

Kalapos Sándor kiadatlan kézirata a hajdúdorogi kisbundáról

1964 szeptemberében szűkszavú újsághír jelent meg a Hajdú-Bihar Megyei Naplóban, amely bejelenti, hogy a rendőrség lezárta a vizsgálatot dr. Kalapos Sándor klinikai adjunktus halála ügyében s megállapították, hogy öngyilkosság történt.

Hajdúdorogot és az elhunyt családját azonban nem nyugtatta meg a közlemény. A faluban arról beszéltek, hogy valójában meggyilkolták a közülök származott, mindenki által szeretett, sokaknak segítő orvost. A gyilkosság okát is találgatták, de biztosat senki nem tudott. Beszélték, hogy megromlott több mint tíz esztendeje tartó házassága, a falubelieknek az is eszükbe jutott, hogy Kalapos Sándor, aki korábban gyakran és szívesen járt haza Dorogra, házassága után egyszer sem hozta el feleségét szülőfalujába. Tudni vélték, hogy már hónapok óta nem élt a feleségével, benn lakott a Klinikán, ahol ágy is volt a dolgozósobájában. Hajdúdorog népe egyszerűen nem tudta elhinni, hogy a derék, kisportolt alkatú, jó kedélyű, mindig mosolygós Sándor csak úgy felakasztja magát az irodája telefonzsinórjára, ahogyan felesége és néhány kollégája állította. Gyanús volt az a hír is, hogy amikor az eset történt, rövidzárlat miatt áramszünet volt a Klinikán. A rendőrség pedig sokáig hallgatott, pedig a fővároshoz hoztattak hatósági orvos szakértőt.

Dr. Kalapos Sándort 1964. szeptember 8-án temették, hatalmas tömeg jelenlétében. Nem csak Hajdúdorogól mentek el sokan, tanítványai is feltűnően nagy számban adták meg tanáruknak a végtiszteessége. „Rengetegen voltak a temetésén – emlékeznek a dorogiaiak – valóságot tüntetés volt.”

Az elhunyt testvére megpróbált utánajárni a történeteknek. A rendőrségen is elmondta, hogy a halott lába érte a földet, megrogygant terdekkel találtak rá. Egyebet nem tudtak meg, mint hogy a fején 13 cm-es seb (repedés?) volt. A rendőrségen azt mondták a hozzátartozóknak, hogy ha fölmerül az esettel kapcsolatban valami gyanús körülmény, jelentsék. Az özvegy azonban nem jelentett semmit, testvérbátyjának pedig csak sejtései voltak. Például az, hogy Kalapos Sándor hosszabb időre külföldre – talán Tuniszba – készült, franciául tanult, esetleg ezt az útját akarták – vagy akarta valaki – ilyen áron megakadályozni.

A kétségeket tehát nem temették el Kalapos Sándorral, azok tovább éltek, és élnek mind a mai napig – szöbeszéd formájában. Nyilvánvalóan ezért kérte a család a temetés után Kalapos Sándor exhumálását, s a halál körülményeinek megállapítását. Az eredményről az újság is beszámolt: „minden kétséget kizáróan” megállapították, hogy öngyilkosság történt. Másrészt azonban a gyanút táplálta az új feltárás, mert megállapították, hogy a halott egyik karja el volt törve. Amiről többeknek eszükbe jutott, hogy annak idején, a helyszíni szemle alkalmával dulakodás nyomait találták a doktor úr szobájában.

Kalapos Sándor hajdúdorogi kisbundáról szóló dolgozatának bemutatása természetesen nem kriminalisztikai céllal készült. Megkerülni sem lehet azonban ezt a témát, hiszen Dorogon nem lehet Kalapos Sándor nevét szöbáhozni úgy, hogy a *gyanú*, mint valami sötét felleg ne vesse árnyékát a doktor úr életére, sorsára. A falu – ma már város – közössége számára legalábbis tisztázatlanok maradtak dr. Kalapos Sándor halálának körülményei. Mint egyik gyermekkori ismerőse mondta: „Nem találkoztam olyan emberrel, aki elhitte volna, hogy öngyilkos lett.”

De ki is volt Kalapos Sándor, aki 1937-ben, hetedik gimnazista korában példás szorgalommal és páratlan tehetséggel összegyűjtötte az akkor már hanyatló, de még javában művelt népi mesterségre és annak termékére, a szücsmunkára és asszonyok hordta kisbundára vonatkozó ismeretanyagot, szakszókincset és szokásvilágát? Hogyan jutott egyáltalában erre az elhatározásra, milyen emelő szelek röpitették?

Kalapos Sándor mindkét szülője tősgyökeres dorogi, görög katolikus családból származott. Édesapja, Kalapos György 1886-ban, édesanyja, Székely Erzsébet 1897-ben született. Az apa őt, az anya tizenöt holdat hozott a házasságba, így a család jómódúnak számított. A földnek azonban egy részét eladták. olajűtőt vásároltak, a napraforgót préseltek. Kalapos György azonban nem csak a két keze után élt. Ungváron elvégezte a görög katolikus kántorképzőt, de nem Dorogon, hanem mintegy 30 km-re, ma már Szabolcs megyében lévő Bökönyben kapott állást, ahol 1907. január elsejével megválasztották kántortanítónak. Innen vonult be katonának, majd szerencsésen ide került vissza az orosz hadifogság után.

Hajdúdorog – korábban Dorog – honfoglalás kori település, amely a XVI. század második felében több alkalommal is elpusztult, de a Szolnok és Gyula török kézre kerülésekor elmenekült lakossága utóbb – részben vagy egészben – valószínűleg visszatért. Bocskai 1605. évi korponai kiváltságlevele idején – B. Papp János szerint¹ – lakott település volt, s a hajdúk a letelepítést követően együtt éltek az „öslakossággal”. A hajdúkról tudjuk, hogy a XVI. században kialakult társadalmi réteg, a hajdú szó kezdetben elsősorban foglalkozást, életmódot (barompásztor, marhahajtó) jelentett; olyanokat, akik a nyugati piacokra lábbon hajtott szarvasmarhát kísérték, védtek. Társadalmi és etnikai származását illetően a hajdúság meglehetősen vegyes társadalmi csoport volt, többségük a dél-magyarországi végekről elmenekült magyarokból kerültek ki, de csatlakoztak hozzájuk különböző délszláv népekből származók is. A törökellenes harcok erősödésével jelentős katonai erővé váltak, soraikat földönfutóvá vált jobbagyok és kispapok is gyarapították. Az 1606-évi bécsi békében Bocskai tízezer hajdút mentesített a földesúri kötelezettségek alól és kiváltságokkal ellátva a hajdúvárosokban – többek között Hajdúdorogon – telepített le őket.

Ily módon a görög katolikus vallás Dorogon jóval többet jelentett, mint mondjuk a nánásiaknak a református. Mégpedig nem csak saját identitásuk szempontjából. A visszatért Felvidékről 1938 után számos görög katolikus vallású magyar gyermeket láttak vendégül az egyházi gimnáziumban. Mikor 1945-ben lezárták a határt, Kalapos György, az akkor már Dorogon szolgáló kántortanító feljárta a falut, megszervezte, hogy ezeket a diákokat sorkosztra fogadják.

Kalapos Sándor tehát egy tősgyökeres dorogi, de immár 14 éve a részben görög katolikus vallású Bökönyben élő családban született 1924. március 6-án, a család második gyermekeként. Bátyja, György később tisztviselő, húga Erzsébet pedig orvos lett. A négy elemi osztályt is Bökönyben végezte el, innen került az oda legközelebb eső, Nagykállóban lévő gimnáziumba, internátusba. Oda járt édesapja nyugdíjazásáig, 1937-ig, amikor is a család visszaköltözött Dorogra. Itt az édesapa nyugdíjasként „besegített” Posta Istvánnak, a már öregedő dorogi kántornak. Posta halála után pedig, 1941 februárjában megválasztották dorogi kántornak.

A tizennégy esztendő Kalapos Sándor életében változást hozott a család visszatelepülése a Bökönyhöz képest városias Dorogra. Nemesak közelebbi és távolabbi rokonokra talált itt, de ettől kezdve Hajdúnánásra járt gimnáziumba, ahol kiváló tanárai voltak. Különösen jelentős hatással volt rá az osztályfőnök, Molnár József (1905–1986), aki nemesak a cserkészmozgalomba vonta be a fiút, de ennek keretében a hagyomány, a népi kultúra értékeivel is megismertette, s az ő biztatására gyűjtötte össze a hajdúdorogi asszonybunda néprajzi ismeretanyagát.

Az egykori iskolatársak úgy emlékeznek vissza, hogy Kalapos Sándor volt a nánási polgári gimnázium legkiválóbb tanulója. Rendkívül segítőkész, kiváló képességű fiú volt, a legjobb korecsolyázó, a legjobb táncos, a lányok bálványa és így tovább. Ha e dicsőhimnuszokból le is vonjuk az utólag nagygyá lett embernek, az egykori diáktársaktól szinte kötelezően kijáró elragadtatás túlzásait, akkor is könnyen magunk elé képzelhetjük a jó megjelenésű, átlagosnál magasabb, széles vállú, életvidám Kalapos Sanyit, aki nem mindennapi osztályfőnöke útmutatásával szinte a „kisujjából rázza ki” az asszonybunda dolgozatot, ami fizikai teljesítménynek sem utolsó egy gimnazistától. Gondoljuk csak el: magnetofon nélkül, kézzel jegyzetelve több mint húsz szücsöt kérdezett végig, ehhez jöttek a bunda használatáról beszélő dorogi asszonyok, s a dolgozat legfőbb értékét jelentő rajzok sokasága, amit legalább kétszer – vázlatosan s véglegesen – kellett papírra vetni. S hogy ez mennyire nem teher, hanem jóízű időtöltés volt a nem mindennapi tehetséggel megáldott fiú számára, azt mutatja az eset, amikor valamelyik barátja, nyilván ugyancsak Molnár József osztályfőnök úr biztatására, hajdúsági szólásokat, közmondásokat gyűjtött egy pályázatra. Talán panaszkodhatott Sándornak a munka nehézségeiről, mire ő rövid idő alatt összegyűjtött egy rakás szólást, mondást, helyi nyelvi fordulatot, s azt „cetlizve” átadta barátjának, akinek csak fel kellett dolgoznia az anyagot.

A diákkorban lévő Kalapos Sándor érdeklődését mutatja, hogy a cserkészekkel együtt részt vett a Dorog határában (a Görög-útban) folyó ásatásokon is, ahol Árpád-kori leletek kerültek elő a földből. Sándor akkor már helyettes cserkészparancsnok volt, s ő szervezte a dorogi fiatalok sátoros táborozását. Így jutottak el a dorogi cserkészek az Ungvár mellett szervezett táborba, ahol meglátogatták a Nevicekai várat, s nagy élmény volt számukra, amikor a közös lengyel–magyar határon útlevel nélkül átengedték őket a határőrök, hogy nézelődhessenek a lengyel oldalon. Más esztendőben Erdélyben, Csikmenaságon táboroztak, s onnan járták a környező falvakat.

¹ B. Papp János: Hajdúdorog iskolatörténete (1638–1948). Nyiregyháza 1988.

Ezzel az érdeklődéssel, ezzel az elkötelezettséggel természetes volt, hogy tanár és a népéért dolgozó politikus akart lenni. Érettségi után, 1944-ben beiratkozott a Kossuth Lajos Tudományegyetem bölcsészkarára, s a Nemzeti Parasztpártba. Debrecenből járt ki Dorogra, gyűléseket tartott, nyaranta táborozni vitte a gyerekeket. Közben egyetemet váltott, s átiratkozott az orvosira. Hogy miért, arról megoszlanak a vélemények. Mondják, hogy egy téli síelés közben megfázott, beteg lett, s alig tudta befejezni az első félévét. Mások úgy tudják, hogy a családja rábeszélésére adta fel a tanárságra való készülést.

Orvos-egyetemista korában is sokat járt haza. Amíg lehetett, foglalkozott a cserkészekkel, túrázni vitte őket. A lányok békákat gyűjtöttek a szeretetre méltó egyetemista fiú kísérleteihez. Vidám lelkületét azokban a nehéz időkben is megőrizte. Egy alkalommal találkozott egy rövid ideig miniszterrel lett falubelijével, Pogácsás Györggyel. Otthon kérdezték tőle, hogy néz ki, mint miniszter? „Hát úgy Margitka – válaszolta Sándor –, ahogy eddig. A nyakkendője félre, a kalapjának eleje van hátul, a mandzsetta kinn lóg, a cipője félretaposva.” Mindig ilyen vidám volt – emlékeznek rá a kortársak.

Persze a kifelé mutatott derű nem mindig jelent lelki kiegyensúlyozottságot. Nem tudjuk, hogy Kalapos Sándor hogyan élte meg a cserkészmozgalom betiltását, a Parasztpárt felszámolását. Nem tudjuk, miként nézte az 1940-es évek végén kibontakozó hazug és kegyetlen diktatúrát, az erőszakos téveszesítést. Nem tudjuk, hogy beállt-e a kommunista ifjúsági szervezetbe, vagy talált kibúvót, hogy elkerülhesse. Csak azt tudjuk, hogy 1951-ben megkapta az orvosi diplomáját és a debreceni egyetem klinikájára került.

Hamarosan megnősült, ezzel meg is szakadt a korábbi rendszeres kapcsolata Hajdúdoroggal, az ot-tani barátokkal, ismerősökkel. Felesége Szilágyi Vera jó módú, kikeresztelkedett debreceni zsidó családból származott, szülei szőnyegkereskedők voltak. A leánynak már volt kapcsolata a görög katolikusokkal: az üldözések idején, állnéven a máriapiósi kolostorban bujtatták őt, vagy talán az egész családot. 1945 után felszámolták a nagy szőnyegüzletet és egy kisebb kézimunkaboltot tartottak fön-n. Két lakásukból az egyiket átengedték a fiataloknak. Kalapos Sándor felesége ugyancsak orvos volt, s már korábban ismerték egymást az egyetemről. Két gyermekük született, 1952-ben Judit, nem sokkal később, 1954-ben Palika.

Ez a házasság meglehetősen titokzatos dolog volt Kalapos Sándor életében, legalábbis a hajdúdorogiak szemében. Az a körülmény, hogy Sándor nem hozta el az új asszonyt „bemutatni” a dorogi ismerősöknek, sokféle találgatásra adott okot. Beszélték, hogy nem saját akaratából vette el Szilágyi Verát. Felesége a házasság után egy debreceni ideggyógyászaton dolgozott, az 1960-as évek elején pedig mentőorvos volt.

Annál többet tudott (vagy vélt tudni) Hajdúdorog népe Kalapos Sándor munkájáról, karrierjéről. Orvosi tevékenységének lényegét természetesen nem ismerték, de az, hogy az egyetem után mindjárt a Klinika Anatómiai Intézetébe került – illetve ott maradt –, nagyon imponált a dorogi barátoknak, ismerősöknek. Tanársegédként, majd adjunktusként tanított, rendkívül népszerű ember volt, más csoportokból is jártak az óráira, a gyöngébbeket ingyenesen is korrepetálta – ilyenekre emlékeznek a dorogiak azokból az időkből. Az általa készített metszeteket még halála után is sokáig használták az egyetemen – mondják olyanok, akik talán életükben nem láttak klinikai metszeteket. Külföldi kongresszusokra is járt Sándor, amiből a falubeliek arra a következtetésre jutottak, hogy „világhírű” volt.

Annál jobban meg tudták ítélni falusfelei Kalapos Sándor emberi kvalitásait, és örömeikre szolgált, hogy e tekintetben nem kellett benne csalódnuk. Haza-haza látogatva ugyanaz a természetes, segítőkész, az ő nyelvükön beszélő ember volt, akinek korábban ismerték. „Senkivel sem érzékeltette, hogy hát ő orvos, hogy ő tanult ember.” Pedig hát nagyon is érzékelték orvososságát, hiszen a derék dorogiak számtalanszor fölkeresték a klinikán egy kis „protekcioért”, eligazításért, soronkívüliségért. Dr. Kalapos Sándor pedig segített mindenkinek. Azt, hogy tesztség dolgában valóban a régi Kalapos Sándor maradt, mutatja, hogy 1964-ben, tehát tizenhárom évvel a diploma kézhezvétele után, még mindig adjunktus volt. A földjei által számon tartott szakmai képességekkel – ha pártvonalon is fut – már alighanem egyetemi tanár lehetett volna.

Kalapos Sándor tehát – bármi vagy bárki tényszerűen eleredeti szándékától – mégiscsak tanár lett, ha nem is „középszintű fokozaton”. Született képességeit az orvosi, tudósi pályán kamatoztatta, munkáját megbecsülték, tanítványai szerették. 1964-ben már többet volt a klinikán, mint otthon. Akkor hatasz-tendős leánya emlékszik egykori szobájára az Anatómiai Intézetben. Keskeny, hosszú szoba volt, benne egy nagy asztal meg egy ágy, a szomszédból egy laboratórium kapcsolódott hozzá. Itt élt, itt dolgozott dr. Kalapos Sándor adjunktus, itt készült előadásaira, itt tanulmányozta metszeteit, itt szívta maga föl-tötte cigarettáit.

1964. szeptember elején különösen sok dolga volt. Észak-Afrikába készült hosszabb útra, kórházi munkára. Franciául tanult, s mint egykori eminens diákhöz illik, napi adagokra osztotta a megtanulni valót, s úgy bifláza a penzumokat. Itthoni munkájának átadása is szaporította gondjait. Mégis, mikor egyik dorogi ismerősének feleségénél terheességmegállapító vizsgálatokat kellett végezni, tőle kértek segítséget. Fél napon át kísérgette őket laboratóriumból laboratóriumba, ne kelljen annyi időt vesztegetniük a várakozással. De meg jól is esett feleleveníteniük az egykori dorogi éveket.

Annak a hétnek a végén, vasárnap éjjel halt meg Kalapos Sándor.

A kéziratoknak – akárcsak a könyveknek is – megvan a maguk sorsa. A hajdúdorogi asszonyos kisbundáról szóló dolgozatot 1937-ben, 13 esztendőskorában készítette Kalapos Sándor, harmadikos gimnazista korában, ami már mércével mérve VII. osztályosnak felel meg. A nem mindennapi munkát – mint tudjuk – hajdúnánási osztályfőnöke, Molnár József biztatására végezte el. Molnár tanár úr azonban nem csupán gyűjtőmunkára ösztönözte a jó képességű diákot, hanem az elkészült dolgozatot el is küldte Budapestre, a Néprajzi Múzeumba, ahol valamilyen formában díjazták. Molnár József tanár úr bizonyára a Debrecenben dolgozó nagyhirű néprajzprofesszor Györfly István hatására bízta diákjait néprajzgyűjtésre; esetleg az ugyancsak debreceni, fiatal Gunda Béla ösztönözte őt ilyesmire, de az sincs kizárva, hogy a szomszédos Szabolcsból származott, és akkor már a fővárosi Néprajzi Múzeumban gyakornokoskodó Morvay Péter, a hazai önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom későbbi létrehozójának legelső hálókivételének egyik eredményét láthatjuk Kalapos Sándor dolgozatában. A hajdúdorogi asszonybundával foglalkozó kézirat mindenestre bekerült a Néprajzi Múzeumba, ahol nem kisebb személyiségek, mint Újváriné Kerékgyártó Adrienn és Lükő Gábor véleményezték. Mindketten valóságos elragadtatással írnak a 13 esztendőskorú diák dolgozatáról, hangsúlyozzák tudományos jelentőségét, javasolják megjelenítését, aztán ezt a kéziratot is elnyelte a múzeum adattára, mely „ápol és eltakar”: őrzi az odakerült anyagokat, de el is rejti őket a nagyobb nyilvánosság elől. Amikor pedig 1950-es évek elején megalakult a Magyar Nemzeti Múzeum Etnológiai Adattára, a kis Kalapos Sándor tizenöt esztendővel korábban készült dolgozatát annak rendje és módja szerint nyilvántartásba vették. Az EA 3118-as számot kapta. A szerző, az akkor már tanársegéd Kalapos Sándor aligha értesülhetett erről.

Volt azonban valaki, aki számon tartotta a dolgozatot, mégpedig nem más, mint a Múzeum Etnológiai Adattárának helyettes vezetője, dr. Morvay Péter, aki talán a kézirat elkészültében is bábáskodott. Nem tudjuk, mikor kezdett foglalkozni a tanulmány megjelentetésének gondolatával, tény, hogy már az 1940-es években nekem is többször emlegette, mint számtalan megvalósítandó terveinek egyikét. 1994-ben bekövetkezett halálával, mint annyi sok szép szándékát, ezt is a sírba vitte.

Magam az 1980-as évek végétől kezdtem foglalkozni Kalapos Sándor kisbundás kéziratával. Amikor megismerkedtem a hajdúdorogi lelkes lokálpatriótákkal, akik maguk is szorgalmazták a kézirat megjelenését elhatároztuk, hogy megpróbáljuk közkinccsé tenni a dorogiai szemében különösen becses, de az egész néprajztudomány számára értékes is kéziratot. Hiszen alig tudunk valamit erről a sajátosan alföldi, de természetesen településként eltérő szabású, díszítésű, használatú, a hagyományos viselethez szervesen hozzátartozó ruhadarabról. Dorogi Márton lelkiismeretes alapossgal feldolgozta ugyan a hajdúsági és a kunsági bundák ismeretanyagát², de a dorogi több tekintetben is eltér azoktól.

Kalapos Sándor az utolsó pillanatban gyűjtötte össze a dorogi asszonybunda ismeretanyagát, szókincsét, motívumvilágát. Az 1940-es évek végétől ugyanis „rohamosan ment ki a divatból”, s egyetlen évtized alatt gyakorlatilag eltűnt. Hiszen korábban is csak a módosabb gazdák asszonyainak volt kisbundájuk, mégpedig családonként rendszerint egyetlen darab. Ezeknek a módosabb gazdáknak pedig az 1950-es évek kulákküldözései, beszolgáltatással nyomorított, téves szervezéssel fenyegetett éveiben egyéb gondjuk volt, semhogy kisbundát csináltassanak. Erdélyből sem lehetett már annak való jó bőrt hozni, lassan kihaltak a híres böszörményi, vasvári szücsök is. Meg mikor is hordták volna? Nem volt akkoriban ünnepnapja a parasztembereknek.

A meglévő bundákat parasztosnak tartották, beléjük esett a moly, elhányták őket. Arra a paraszti életre emlékeztette őket, amely az akkori politika szemében lenézendő, megtagadandó volt. Még jó, ha egyik másik kisbunda bekerült Debrecenbe, a Déri Múzeumba.

² *Dorogi Márton* szücsmesterséggel foglalkozó fontosabb munkái: A juhbőr népi kikészítése és felhasználása a Hajdúságban és a Nagykunságban. Ethn. 1956. 3. sz.; Népi bőrkikészítés a Nagykunságban. Jászkunság 1956.; Adatok a szarvasi szücsmesterséghez. A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai 13. Szerk.: Dankó Imre. 1960.; A bunda. Adatok a nagykunsági népviselethez. Jászkunság. 1958.; A kunsági kisbunda. A Denjanich János Múzeum közleményei. Szerk.: Kaposvári Gyula. 1962.

Dr. Kalapos Sándor kutatóként – bizonyára jól szolgálta az orvostudomány előmenetelét. Egyetemi oktatóként számos leendő orvos tudásának megalapozásához járult hozzá. Mi most mégis a tizenhárom esztendő Kalapos Sándor diák emléke előtt tisztelgünk értékes néprajzi gyűjtése részletének közlésével. A teljes kéziratot, amely megszerkesztve, nyomdára előkészítve várja sorsának jobbra fordulását, számos próbálkozás ellenére sem sikerült mindeddig megjelentetni. Pedig közkinccsé tétele jelentős nyereség lenne a néprajztudomány számára. Az itt következő rövid közlés talán hozzájárulhat Kalapos Sándor teljes kéziratának megjelentetéséhez.³

Halász Péter

Kalapos Sándor: A hajdúdorogi kisbunda (1937) (részlet)

A bőr kidolgozása

Az örményektől vett erdélyi bőrről már nem sok munka van. Azonban nem minden bőrt vesznek az örményektől. Akad teljesen kidolgozatlan bőr és azon a munkát az elejétől, az áztatástól kell kezdeni, és minden munkát a szűcsnek kell elvégezni.

A bőr kikészítésének menete általában az összes kisbunda-készítő mesternél ugyanaz. Van némi eltérés a részletmunkáknál. Aszerint, hogy ki hol tanult, mindig csak asszonybundát csinált, egyes mozzanatok mások lehetnek. A mesterek szavaival mondom el a bőr kikészítésének egész menetét. A kifejezéseknek a munkálatok nevéinél nagy jelentőségük van. Több mesternél voltam, mindegyiket megszólaltattam. Ez az eljárás teljesen tökéletessé teszi a munkálatok leírását, mert mindegyikkel elmondtam a bőr teljes kidolgozását, és ha valamelyikük kihagyott valamit, a másik szűcs közlése pótolta.

Nagy Sándor, 60 éves böszörményi mester kezdi a bőr kidolgozásának elmondását. „*Este beázatom a bőroket. Az üres kádba rakom, a szőrivel befelé, a keresztbe kettéhajtott bőroket. Azír kell a bőrivel kifelé, hogy jobban kiázzon. Tizenöt bőr fér egyszerre a kádba. Ha már mind a tizenötöt beleraktam, telehúrom a kádat a kútból vízzel. Így áll a kár lefedetlenül egész iccaka. Reggel egyenkint kiszedem őket. Ráteszem kiterítve, szőrivel felfelé a hűmosódeszkára. Tiszta vízzel locsolom a bal kezembe fogott csuporból a bőrt (a tiszta víz, amellyel locsolom, a másik kádban van), jobb kézzel vakarom a vakaróval a szőrit a piszoktól.*

Más szűcs bűsmosókéssel, vagy közönséges lóvakaró mintájára, kovács által csinált erősebb vakaróval dolgozik. A vakarást fenn kezdem. A víz a kikapart piszokot viszi le. A vakaróból is kiviszi a víz a piszokot. Mikor teljesen megvan, a szinelőráma teszem (más a külön erre a célra készített csorgatóra), hogy a víz kicsorogjon belőle. A napnak nem szabad írni, mer megpállik. Így kimosom az egész kád bőrt, ha megvan az összes, hűvös helyen kiterítem a bőroket egy kis időre száradni.”

A második mosás, amikor szappangökörral a zsírt mossák ki a szőr közül, kétfele. Nagy Sándor csak kézzel mos, Jóna Béla pedig lábbal tapossa a bőrt. Az utóbbi a régibb eljárás, az első újabb. A kisbundának való hosszabb szőrű bőrt az előbbi első módszerrel nagyon nehéz kimosni és a munka szaporátlan. Inkább a rövid szőrű birkabőrök mosásánál lehet jobban alkalmazni. A kádban való bőrtaposás gyors és aránylag könnyebb, amellet a bundának való szőrt is jól ki lehet mosni vele.

Leírom mind a két eljárást. Először a kézzel való mosást, aztán a taposást.

A mosás

„A betonkádot telehúrom tiszta, hideg vízzel. A katlanban vizet melegítek, az üstben. Az üstbe apróra vágott szappangökeket teszek. Egy kád bőrre két kilót számítok. A szappangökeket egy öreg szegényember szedi a hadházi földön, homokos helyen. A' hozza ide énhozzám is. Anyyit veszek eccerre, hogy egész esztendőre elég legyen. 50-60 kilót veszek eccerre. A padra teszem, ott szárad, amíg csak nem

³ A hajdúdorogi asszonybunda kézírata az 1940-es évek elején készült, helyzetbemutatója, idővonatkozásai így értelmezendők. A kézirat előkészítése során annak tájnyelvi eredetiségén gyakorlatilag semmit nem változtattam. Néhány stiláris javítást végeztem, amikor arra a jobb érthetőség érdekében szükség volt. Ezen kívül csak a szöveg jobb tagolására és a tipográfiai kép kialakítására került sor.